Tixwixa fuq Bastiment Kursal bil-Bandiera ta' l-Ordni

Ta' Ġużè Gatt

(Jaqbad mall-faċċ. 58, ta' ''Il-Malti'', Ġunju 1952)

XHIN De Giovanni sama' b'dan, baqa' mistagħġeb, ħa lil Marku miegħu fil-kamrin tiegħu, u talbu biex jgħidlu l-biċċa kollha sewwa kif kienet.

Meta l-Kaptan għaraf x'għamlu r-ribelli, qabbad lin-nies tiegħu jikkatnaw l-ewwel tmienja minn dawn li telgħu abbord, għalkemm kienu armati bix-xwabel u l-azzarini. U hekk baqa' jagħmel mal-bqija tal-Furbani l-oħra li, ta' kull darba, bdew jaslu.

Wara li De Giovanni qabad ir-ribelli kollha taħt idejh, mar b'xi nies miegħu lejn il-Pinku, armah u fuqu ħalla t-tliet Franċiżi, flimkien ma' 16-il ruħ ta' l-ekwipaġġ tiegħu (ta' 'Grillu'), biex jieħdu ħsiebu ma' tul il-vjaġġ. B'kap tal-Pinku għamel lit-Tenent Pierre, b'ordni li jimxi miegħu lejn Malta.

''Grillu'' ħa l-karti ta' abbord, żammhom għandu, sammar il-bokkaport, biex ma jkollux ħsieb tal-merkanzija li kien hemm, waqt li tagħha ħalla għassa lit-tliet Franċiżi. Heles ukoll liż-żewġ Lhud, billi r-ribelli kienu żammewhom ikkatnati fl-istiva.

Ix-xewwiexa, meta kienu abbord tal-bastiment ta' Kaptan ''Grillu'', stqarru li l-ħtija li rvellaw kienet il-moħqrija u x-xogħol iebes li kien iġegħelhom jagħmlu l-Kaptan Ġanninu Luvero. Qalu wkoll, li kieku kienu jafu li ''Grillu'' ma hux Furban bħalhom, ma kinux jintelqu f'idejh, kif ġieb u laħaq, bħalma għamlu.

Meta Scaglia waqa' taħt idejn De Giovanni, lil dan tah 10 vireg tad-deheb u 30 zekkin Tork, waqt li talbu jsalvalu ħajtu. U wara li rabtu bil-ktajjen, Scaglia reġa' sejjaħlu mill-ġdid, tah żewġ vireg oħra u tennielu biex jeħlisu mill-mewt. Iżda, meta għaddew tlitt ijiem, ''Grillu'' fittixlu fuqu u sablu 3 vireg, 50 zekkin Venezjan, dobla ta' Spanja ta' erbgħa (4 zekkini) u Lisbonina. ''Grillu'' ħemmu fuq li dawn ma tahomlux ma' l-oħrajn. Iżda Scaglia wieġbu, li dawk żammhom bit-tama li bihom ikun jista' jsalva ħajtu. Qabel, Scaglia ta biċċa deheb ta' 'l fuq minn 1,000 skud lil wieħed mill-ekwipaġġ ta' ''Grillu'', imma dal-Kaptan talabhielu, biex iżommha huwa wkoll.

Wieħed mir-ribelli l-oħra, jismu Teodoro, lil "Grillu" taħ ħames vireg tad-deheb. u talbu biex isalvalu ħajtu. "Grillu" staqsieh jekk għandux aktar. L-ieħor wieġbu, li ma fadallux iżjed. Iżda, imbagħad, meta heddu li jgħallqu, Teodoro talbu li jieħdu fil-pruwa tal-Pinku, u minn hemm ġieb biċċtejn oħra tad-deheb u tahomlu.

Qabel ma De Giovanni lemaħ lil Malta, Scaglia sejjaħlu u qallu, biex il-flus li tah, nofshom iqassamhom lill-ekwipaġġ tiegħu (ta' "Grillu") u n-nofs l-ieħor iżommhomlu, biex igħinuh isalva ħajtu.

Waqt li l-bastiment ta' De Giovanni flimkien mal-Pinku, kienu jbaħħru lejn Malta, qamet maltempata kbira li firdithom u ntilfu minn xulxin. Fuq hekk, "Grillu" wasal hawn qabel il-Pinku, billi fl-14 ta' Settembru 1740, daħal fil-Port ta' Marsamxett, b'64 ruħ ta' l-ekwipaġġ, 12-il irsir, fosthom 4 nisa u 2 Lhud, u 22 Furbani priġunieri.

Issa nħallu l-Kaptan De Giovanni f'Lazzarett jagħmel il-kwarantina, flimkien man-nies kollha li ġieb miegħu, biex immorru u naraw x'sar minnu l-bastiment tal-maqtul Kaptan Ġannuinu Luvero.

Bħalma konna għedna iżjed 'lura, ma' "La Vergine del Carmine" siefer ukoll Duminku Rodriguez — wieħed mis-sidien tiegħu. Għalhekk, malli x-xewwiexa telqu l-imsemmi bastiment għal riħu, ħadu f'idejh Rodriguez. Dan qabbad lill-oħrajn sħabu, biex ifittxu jarmawh malajr, billi jhejju l-armi li fadal u jikkargaw il-kanuni bil-balla, waqt li beda jbaħħar u jiġri wara l-Pinku tal-Furbani, bil-ħsieb li jilħqu, jitqabad magħhom u jaqbadhom. Dam isus għal warajhom sa filgħaxija. Iżda, billi imbagħad waqa' d-dlam, tilifhom minn taħt għajnejh.

Rodriguez dawwar il-bastiment, baqa' sejjer lejn Barberija, u minn hemm ġibed għal Malta, fejn daħal hawn fl-24 ta' Settembru 1740, bil-55 ruħ ta' l-ekwipaġġ li kien fadallu.

Fuq "La Vergine del Carmine" waslu wkoll il-Padrun Arrigo Clermont u tmienja min-nies oħra tiegħu, li kienu biċċa mill-ekwipaġġ tal-Pinku Franċiż "La Madonna di Montenero", misruq mill-Furbani Griegi fis-26 ta' Awissu; Patri tal-Minuri Osservanti ta' San Franġisk, li kien bħala passiġġier fuq l-imsemmi Pinku, meta dan inqabad mill-Furbani, u 36 irsir maqbuda fl-inħawi ta' Barberija.

"La Vergine del Carmine", bħal "La Madonna del Lauro", daħal huwa wkoll f'Marsamxett. Għax dari, kull bastiment li

jkollu x'jaqsam ma' xi ħaddieħor fuq il-baħar, irid jagħmel il-kwarantina tiegħu f'Lazzarett.

Fid-19 ta' Settembru, lix-xewwiexa nżżluhom minn fuq il-bastiment ta' Kaptan "Grillu", taħt il-ħarsien ta' Gwardjan tas-Sanità, żewġ Sbirri tal-Qorti tal-Beit u sitt suldati tal-Gwardja tal-Gran Mastru, b'kapural magħhom, biex jissuktaw il-kwarantina l-art, f'Lazzarett.

Meta spiċċaw minn din, waqt li baqgħu miżmuma hemm, l-Imħallef tal-Kriminal beda l-kompilazzjoni tal-proċess tagħhom (1). Sitta minn dawk li kienu mar-ribelli nstabu li ma humiex ħatjin, billi lil dawn, bħalma konna għedna, ħaduhom magħhom fuq il-Pinku tabilfors. Għalhekk ħelsuhom. U fid-29 ta' Settembru, għaddew għal fuq il-bastiment tal-Kaptan Duminku Rordiguez, flimkien ma' Grieg marid, żewġt itfal, u ż-żewġ Lhud li konna semmejna.

Fil-proċess li sar, ir-ribelli ġiebu skuża li l-ħtija ta' dak li għamlu, kien kollu l-Kaptan Ġanninu Luvero, billi dan kien jaħqarhom, jagħfashom bix-xogħol u jħallihom bil-ġuħ.

Dak li ngħad mir-ribelli ġie mwettaq minn Duminku Rodriguez. Dan qal li l-Kaptan Ġanninu Luvero kien ta' mġiba ħażina ħafna. Bosta drabi ma ħax ħsieb jagħmel il-provvisti meħtieġa, kemm ta' ikel, kemm ta' ħwejjeġ oħra. Fuq hekk, ġie li ta galletta biss lil kull wieħed, li kellha taqdih għal ma' tul il-jum kollu. Minestra kien jagħti ftit f'nofs in-nhar u ftit ieħor għal filgħaxija. Inbid jagħti tazza biss. U dan meta jkun hemm. Kolazzjon ma kien jagħti lil ħadd. Dan in-nuqqas ta' ikel dam minn 10 sa 12-il jum qabel ma qam l-irvell. Terġa', kull meta jfettillu, kien isawwat lin-nies ta' l-ekwipaġġ b'xi bastun, jew b'għuda, inkella b'kanna tal-ħadid. Għal dan kien isir ħafna tgergir.

(1) Dari l-kumpilazzjonijiet kienu jsiru minn dak l-Imħallef li jinzerta jmissu fil-Kriminal. Għax fi żmien l-Ordni, l-Imħallfin kienu jinbiddlu fit-28 ta' Settembru ta' kull sena — nhar Santu Wistin. Bħallikieku min f'sena jaqdi fil-Kriminal, f'oħra jmur fiċ-Ċivil, jew fl-Appell. U hekk jagħmlu l-oħrajn.

Fost l-Imħallfin, dak ta' l-Appell biss kien imħallas, billi kellu 120 skud fis-sena. Il-qligħ ta' l-oħrajn jiġi mid-dritt li jmisshom mis-sentenzi li jagħtu fiċ-Ċivil u mill-flus tal-pieni li jidħlu fil-Kriminal. Għalhekk nistgħu ngħidu li dari x-xogħol tagħhom kien bl-imqieta.

Meta saru l-Maġistrati, il-kumpilazzjonijiet bdew jagħmluhom huma. Dawn inħolqu fl-ewwel snin ta' l-Ingliżi f'Malta.

Waqt il-proċess, xi wħud mill-Griegi u t-Torok qalu l-ġrajjiet kif qabel lilhom. Għaldaqshekk, l-Imħallef ta' kull darba beda jheddidhom biex igħidu s-sewwa kollha, inkella kollu jgħaddihom għat-tortura. Iżda, meta l-Imħallef beda jrosshom bil-mistoqsijiet, fl-aħħar spiċċaw biex, tista' tgħid, stqarrew kollox, għalkemm xi wħud ċaħdu li xi ħwejjeġ għamluhom huma, billi qalu li saru minn ħaddieħor.

Meta spiċċat il-kompilazzjoni tal-proċess, il-Prokuratur Fiskal (2) tal-Qorti tal-Kristlanija għamel petizzjoni lill-Gran Mastru, fejn talbu jagħżel tliet Imħallfin, biex jaqtgħu din il-kawża. U dawn ġew maħtura b'digriet li ħareġ fis-7 ta' Ottubru 1740.

Wara li t-tliet Imħallfin flew il-proċess sewwa u wara li semgħu d-difiża tal-mixlijin, taw is-sentenza tagħhom, fejn ikkundannaw għall-mewt 13 mix-xewwiexa, u l-bqija għal xi ħabs. Terġa', lil tlieta minnhom — Scaglia, Guzman u Teodoro — li kienu miżmuma bħala l-kapijiet ta' kulma sar, ġew imwaħħla wkoll li qabel ma jgħalquhom, jaqtgħulhom idhom il-leminija, fuq palk li kellu jitwaqqaf barra Putirjal, qrib il-Maniġġ (3).

---

(2) L-Avukat Fiskal kien l-Attorney General ta' dari. Il-Prokuratur Fiskal, l-Assistent tiegħu.

(3) Annibale Preca, fil-ktieb tiegħu, jismu "Malta Cananea", fil-paġ. 619 igħid: Wieħed mill-fossijiet li hemm mal-ġnub tal-Belt, ħa l-laqam ta' "Maniġġ", għax fl-imgħoddi fih kienu jgħallmu lis-suldati "jimmaniġġaw" l-armi. Ara kemm. Wieħed xiħ sewwa qallu li, f'dak il-foss, kienu jisparaw għall-"bersall".

Iżda, it-tifsir ta' Preca narawh li ma jaqbel xejn ma' dak li sibna aħna fil-Mss. tal-Bibljoteka Nru. 13, paġ. 600 u 689. Għax dan igħid, għall-imsemmi foss, li fih kien isir il-"maneggio dei cavalli", u għalhekk mhux ta' l-armi. Terġa', f'band'oħra konna qrajna li fih imdorrija jmorru "jimmaniġġaw iż-żwiemel" (jitgħallmu jirkbuhom) il-Paġġi tal-Gran Mastri.

Dan il-foss, li l-lum jinsab mirdum, hu dak li minnu jitilqu l-motors ta' Ħaż-Żebbuġ u s-Siġġiewi. Dari, meta wieħed jitlaq minn taħt il-Loġoġ tal-Furjana biex imur bil-mixi għall-Belt, ried jgħaddi minn bejn filliera siġar kbar u xjuħ. Meta tħalli lil dawn, kont issib ruħek f'wesgħa ta' kobor mhux ħażin, imdawra bit-trunċieri u b'żewġ turġien fil-ġnub tagħha. Wieħed minnhom magħluq bil-ġebel. L-ieħor, li kien jiġi jmiss man-naħa tal-foss li semmejna, u li minnu kont tinżel għat-triq ta' minn fejn jgħaddu wkoll il-bhejjem, biex tissokta għall-Belt, konna ngħidulu t-"Taraġ tal-Maniġġ". Il-bhejjem kienu jidħlu għall-Belt, minn triq oħra li tiġi biswit il-Mall.

Sa dwar 50 sena ilu, kont tistkerrah tgħaddi waħdek bil-mixi, mit-triq li semmejna, waqt xi ħinijiet tal-jum, minħabba l-baħħ tan-nies u l-ħemda li taqa'. Aħseb u ara fil-għaxija, biex ma ngħidu xejn għal-lejl.

Għall-mewt kellhom jittieħdu bit-Trumbetta ddoqq quddiemhom. Wara li jgħallquhom, jaqtgħulhem rashom, biex iwaħħluhom, ta' xhud mas-sur ta' Sant'Anġlu u ta' oħrajn mas-sur tal-Forti Manwel, ma' dik in-naħa li tiġi biswit il-Fort ta' Marsamxett. Terġa', lit-tliet kapijiet jaqsmulhom ukoll ġisimhom f'erba' biċċiet, biex iwaħħluhom fis-swar li semmejna, ħalli jitnissel il-biża' fin-nies, u b'hekk ma jitħajjar ħadd aktar li jagħmel bħalhom.

Meta t-tliet Imħallfin marru bis-sentenza tagħhom għand il-Gran Mastru, biex igħaddihielhom, din ġiet imwettqa minnu fit-12 ta' Ottubru 1740.

Minnha nissuktaw nieħdu, li l-ikkundannati għall-mewt kienu 12-il Grieg u Tork.

Il-Maltin Ganni Decaro, mill-Isla, imlaqqam "In-Nigru", billi dan ma kienx miftiehem max-xewwiexa minn qabel ma sar l-irvell, u billi ħa sehem fih wara li beda, minħabba t-tehdid tar-ribelli, weħel għal għomru jaqdef fuq ix-xwieni, bil-katina f'sie-qu u bla ħlas.

L-erba' Torok: Ibrahim bin Ahmed, ta' 30 sena, minn Rodi; Imħammed bin Jusuf, ta' 23 sena, minn Aleppo; Usċejn bin Soliman, ta' 25 sena, minn Adina; u Ibrahim, bin Hamsa, ta' 40 sena, minn Rodi, weħlu lkoll għal għomorhom jaqdfu fuq ix-xwieni, bil-katina f'sieqhom u bla ħlas.

Max-xewwiexa ħadu sehem ukoll żewġt itfal. Wieħed Grieg. jismu Teodorino d'Agna, ta' 14-il sena, minn Caflanija. L-ieħor Tork, Usċejn, bin Imħammed, ta' 15 jew 16-il sena, minn Rodi. Dawn kellhom jittieħdu jaraw lil sħabhom jitgħallqu. Wara jibqgħu għal tliet snin sħaħ il-ħabs jaħdmu fix-xogħlijiet tal-Gvern bil-katina f'sieqhom.

Il-Grieg Anastasis Debonera, imlaqqam "Kolumbrina". minħabba li kellu 17-il sena, u għal xi ħwejjeġ oħra magħrufa mill-Gran Mastru, kellu jiġi meħud fil-lok tal-forok, biex ibushom. Wara jibqa' għal għomru jaqdef fuq ix-xwieni, bil-katina f'siequ u bla ħlas.

Anġlu Patreglio, Grieg ieħor, billi waqt l-irvell inzerta marid, il-Gran Mastru ordna li jiġi meħlus. Ukoll tifel Grieg, jismu Cristodoro.

Bħalma konna għedna, ix-xewwiexa magħhom karkru ta' bil-fors, għal fuq il-Pinku Franċiż, xi nies minn ta' l-ekwipaġġ tal-bastiment tal-maqtul Kaptan Ganninu Luvero. Dawn kienu:

Ġakki Pisani, minn Pantallerija; Pietru Azzopardi, Malti; Ġużè Manfrè, minn Lipari; Salvu Greco, minn Napli; Duminku Anton Pezzaguerra, minn Ancona; u Marku Peruic, mastrudaxxa, minn Venezia. Fuq hekk, l-imsemmija nies ġew meħlusa mill-Qorti.

Fil-għodwa tat-13 ta' Ottubru, 1740, taw il-prattika għal kollox lir-ribelli, billi, minn Lazzarett, ġarrewhom għall-Habs tal-Kristianija, il-Belt (il-lum is-Sanità). U jumejn wara, jiġifieri fil-15, il-Gran Pirjol tal-Knisja ta' San Ġwann, Fra Bartilmew Ruli, mar il-Qorti tal-Kristianija, niżel fil-Kriminal, fejn kienu miżmuma l-ikkundannati għall-mewt, sejjaħ tlieta mill Griegi, u, waqt li għarrafhom bis-sentenza, ħadhom miegħu fil-Kappella tal-Habs (4). Wara, biex jieħdu ħsiebhom, daħlu fejnhom dawn il-konfessuri: 2 Patrijiet tal-Kappuċċini, fosthom Patri Erkulanu; 2 Patrijiet Ġiżwiti, Rosignoli u Rizzi; u ż-żewġ Papasi tal-Griegi, dak tal-Belt u l-ieħor tal-Birgu.

It-tliet Griegi kienu: Kristodoro Vutto, ta' 23 sena, minn Zanti; Ciriaco Melleho, ta' minn 18 sa 19-il sena, minn Brazzo di Majna, u Risu bin Zafiri, ta' 25 sena, minn Jannina.

Fis-sagħtejn ta' wara nofs in-nhar meta dawn tqiegħdu kap-

---

(4) Fi żmien l-Ordni, wieħed ikun jaf li ġie ikkundannat għall-mewt, meta, bħalma għedna, imur il-Gran Pirjol u jgħidlu qabel ma jagħmlu Kappella. Għax, mill-bqija, il-ħati ma jkun jaf xejn x'weħel, billi la jkun quddiem l-Imħallfin waqt li ssirlu d-difiża tiegħu, u lanqas meta dawn jiktbu u jagħtu s-sentenza tagħhom.

Ftit qabel ma jieħdu għall-mewt lil dak li jkun, itellgħuh mill-ħabs għas-Sala Kriminali, u, quddiem żewġ xiehda, jaqrawlu s-sentenza bil-Latin. Terġa', milli stajna naqbdu, anqas dak il-ħin ma jagħtuh it-tifsir ta' x'fiha. Għax, meta fl-1760, wieħed bonavolja Taljan, jismu Ganni Vito, qatel lil wieħed minn sħabu, bonavolja huwa wkoll, xħin qrawlu s-sentenza tal-mewt, barra milli ipprotesta li ma hux ħati, ipprotesta wkoll li ma jafx bil-Latin (Mss. Bibl. Nru. 13, paġ. 405).

Din il-proċedura baqgħet sejra għal xi snin fi żmien l-Ingliżi wkoll. Il-Gvernatur Maitland kien li, fl-1814, neħħa l-Latin minn Ilsien uffiċjali tal-Qrati, biex floku ħalla u għamel it-Taljan waħdu. Tneħħiet ukoll it-tortura, li qatt ma ngħatat fi żmien l-Ingliżi, għalkemm kien hemm żewġ kawżi li fihom il-Qorti talbet biex issir. L-ewwel darba, meta fl-1800 wieħed qatel lil Xandru Buttigieg f'Haż-Żebbuġ. L-oħra, meta fl-1802 qatlu lil Natala Mangion f'Hal Għaxaq.

pella, ħarġu r-Rużarjanti, lebsin konfratija sewda, jiġbru għalihom. L-għada fighodu wkoll (5).

---

(5) Sa mill-qedem kellna fratellanz f'Malta, biex jieħdu ħsieb l-ikkundannati għall-mewt, kemm f'dak li għandu x'jaqsam ma' ruħhom u kemm ma' ġisimhom. Irridu ngħidu mhux biss għall-Fratellanza ta' San Ġużepp tar-Rabat, imma wkoll għall-oħra, li, bl-istess isem tal-Qaddis li semmejna, hemm il-Birgu.

Qabel ma l-Ordni ġie f'Malta, ma nafux jekk kienux igħallqu fil-Birgu, bħalma fir-Rabat ta' l-Imdina. Iżda, billi, tista' tgħid, mal-wasla hawn ta' l-Ordni, twaqqfet Qorti oħra, imsejħa Kistlanija (Castellania), insibu li kien isir it-tgħalliq ukoll fil-Birgu, waqt li l-Fratellanza ta' San Ġużepp tal-Belt li semmejna, kienet tieħu ħsieb l-ikkundannati għall-mewt. U dan jidher mill-viżta li Mons. Dusina għamel f'Malta, fl-1574-75.

Fl-1571, l-Ordni ġarr mill-Birgu għall-Belt. Erba' snin wara, jiġifieri fl-1575, inħolqot Fratellanza oħra, biex tieħu ħsieb ta' dawk li jitgħallqu — dik li għadha ħajja sal-lum. Għalhekk din taħbat it-tielet waħda li ġiet imwaqqfa f'Malta, ladarba kien hawn tnejn oħra qabilha bħalha u bl-istess għan tagħha — dik tar-Rabat u l-oħra tal-Birgu.

Bil-Bolla li l-Gran Mastru La Cassiere ħareġ fl-1578 tą s setgħa lill-Fratellanza l-ġdida li semmejna, biex tieħu ħsieb ta' dawk kollha li jiġu ikkundannati għall-mewt mill-Qorti l-Kbira tal-Kistlanija tal-Belt. B'danakollu, nistgħu nifhmu, li l-ħsieb ta' La Cassiere f'din il-biċċa ried ifisser għal dawk biss li jgħallqu fl-inħawi tal-Belt, waqt li l-oħrajn li jitneħħew fil-Kottonera, tibqa' tieħu ħsiebhom il-Fratellanza ta' San Ġużepp tal-Birgu.

Fi żmien l-Ordni kienet drawwa li xi drabi jgħallqu fil-post ta' fejn wieħed jagħmel id-delitt. Għalhekk ġie li sibna li neħħew kemm fil-Birgu u kemm fl-Isla, ukoll wara li l-Qorti tal-Kistlanija marret il-Belt.

Terġa', mill-imsemmija Bolla jidher ukoll, li l-Fratellanza tar-Rużarju ma kenitx tieħu sehem f'dawk li jiġu ikkundannati għall-mewt mill-Qorti ta' l-Imdina. Għalhekk ta' dawn baqgħet tieħu ħsieb biss il-Fratellanza ta' San Ġużepp tar-Rabat.

L-aħħar wieħed li tneħħa r-Rabat, fil-post imsejjaħ "Ponta tal-Forok", kien Salvu Farrugia, fl-1802, fuq li qatel wieħed Għawdxi, għal xejn b'xejn, f'Birkirkara.

Id-drawwa li l-Fratellanza ta' San Ġużepp tal-Birgu tieħu ħsieb dawk l-ikkundannati li jitneħħew fl inħawi tal-Kottonera, baqgħet titwettaq għal xi snin fi żmien l-Ingliżi wkoll. Għax insibu li, fit-22 ta' Ġunju 1813, fil-Misraħ ta' San Kelment, ġie iffuċillat Matti Scerba, suldat tar-Riġment Sqalli (Real Sicilia), li f'dik il-ħabta kien jagħmel sehem mill-Gwarniġjon ta' Malta. L-imsemmija Fratellanza ħadet ħsiebu u ġabritlu 30 skud u 7 rbgħajja għal ruħu. Nefqitlu f'quddies 30 skud (Mss. Bibl. 643, paġ. 254).

Fil-għodu tal-15 ta' Ottubru, qrib il-Foss tal-Qassisin (6), bdew iħejju biex iwaqqfu l-Forka fix-Xagħra tal-Furjana, fuq dik l-għolja li dari ngħidulha t-"Tomba". Din tiġi ħlok dik it-triq (Duke of York Street), li nfetħet ġdida, minn fejn minnha jgħaddu l-motors għan-naħa ta' Kastilja u tal-Belt.

Il-Forka kienet tintrama' fil-quċċata tal-għolja li semmejna, biswit sewwa sew dik il-Gardjola tal-ġebel li għad hemm fil-minkeb tas-swar, u għaliekk tiġi wkoll faċċata tal-Port il-Kbir. It-tliet blatiet, imħaffra b'toqba fin-nofs tagħhom, biex fihom jidħlu l-pilastri ta' l-injam tal-Forka, kienu għadhom jidhru hemm, imwaħħlin fl-art, sa dwar 25 sena ilu. Tneħħew, meta twittiet l-għolja u nfetħet it-triq li semmejna fil-Harper Area.

Fis-17 ta' Ottubru, mal-5 ta' fil-għodu, il-qanpiena tal-Kappella tal-Ħabs bdiet iddoqq it-tokki tagħha wieħed wieħed, u baqgħet sejra hekk sat-tmienja u nofs, meta f'dal-ħin bdiet ħierġa l-proċessjoni mill-Kistlanija. L-ewwel ma mexa quddiem is-Salib b'wiċċ Kristu jħares lura. Imbagħad tnax-il qassis ta' San Ġwann lebsin il-konfratija sewda jiġbru mat-triq kollha. Wara dawn, il-Kappillan tal-Knisja tal-Vittorja, Fra Ġanpatist Giappone, bl-istola u liebes ukoll l-iswed u bix-xbieha ta' San Ġwann qtigħ ir-Ras fuq sidru, bħalma hekk l-oħrajn sħabu. Imbagħad wieħed mill-Griegi marbut. Ma' ġenbu kellu l-Patri Erkulanu, iżomm Kurċifiss quddiem il-ħati u jgħidlu t-talb, biex l-ieħor ikenni miegħu. Wara dan imxew iż-żewġ Griegi l-oħra, ukoll marbuta. Ma' dawn kien hemm il-Patri Rizzi u ż-żewġ Papasi tal-Belt u tal-Birgu.

Quddiem l-ikkundannati sewwa, kien hemm wieħed mill-Isbirri bit-Trumbetta, imsejjaħ Sotto Bojja, idoqq kull kantuniera. Terġa', madwarhom ħafna Sbirri oħra, bl-alabardi f'idejhom, biex jilqgħu u jżommu lura n-nies, li b'għadd kbir kienu hemm biex jaraw il-ħatjin.

Fl-aħħarnett imxew it-tliet Griegi li kienu miżmuma bħala kappijiet ta' l-irvell. Dawn ħaduhom, marbuta bil-ktajjen, biex joqogħdu fejn il-Forka jaraw it-tgħalik ta' sħabhom.

. . .

(6) "Il-Foss tal-Qassisin" jaħbat il-ġenb l-ieħor kollu ta' fejn jissokta l-"Foss tal-Manġġ". Kienu jgħidulu hekk, minħabba li fi żmien l-Ordni, il-qassisin kienu jmorru hemm 'qattgħu l-ħin jilagħbu l-boċċi. Dari, fi żmienna, konna nsibuh bħala l-"Foss ta' Flores", billi t-tfal ta' dal-Kulleġġ (il-lum Strickland House) kienu jinżlu fih jilagħbu l-football.

It-tliet ikkundannati għall-mewt ma ġarrewhomx madwar il-Belt bħas-soltu, billi lil dawn tawhom il-grazzja ta' hekk, fuq ta'ba tagħhom; iżda ħaduhom bl-iqsar triq għal fuq l-għolja tal-Furjana.

Malli waslu qrib fejn kellhom jitneħħew, kull wieħed mill-Griegi jitla' seba' targiet ta' l-injam u jressquh għal taħt il-Forka. Ma' din ikun hemm żewġ slielem. Wieħed għall-Patri, biex jilħaq l-ikkundannat sewwa, ħalli jassisti miegħu mill-qrib u l-ieħor għall-Bojja. Dan jitla' s-sellum, jaqbad tarf il-ħabel, li jkun imdawwar ma' għonq l-ikkundannat, u jorbtu mat-travu l-mimdud.

Il-Gran Viskont, Annettu Anastasi, kien fuq iż-żiemel ma' ġenb il-Forka. Meta dan ra li tħejja kollox, għamel is-sinjal, u t-taraġ li semmejna ngħibed minn taħt riġlejn l-ikkundannat minn xi ħabsin, waqt li dan jibqa' mdendel minn għonqu. Minnufih il-Bojja, minn mas-sellum, jagħti s-salt għall-ħabel, jinżel jiġri miegħu, biex jaqbeż b'saħħa kbira għal fuq l-ikkundannat. Hawn, b'saqajh jibda jagħfas fuq it-tavletta tonda, u għalhekk imsejħa wkoll "galletta", li tkun fuq il-wara ta' l-għonq, fejn jibqa' jross b'ħiltu kollha, sakemm jidhirlu li miet. U hekk, il-Griegi, wieħed wara l-ieħor, intemmu t-tlieta (7).

Dawn, kemm meta kienu kappella u kemm waqt il-ħin tat-tgħalliq urew indiema kbira ta' li għamlu. Imbagħad, wara l-mewt tagħhom, Patri Rizzi tela' fuq it-taraġ tal-Forka u għamel priedka lill-poplu, fejn ħeġġu biex jitlob għal ruħhom, u widdbu li jibża' mill-ħaqq t'Alla u ta' din id-dinja.

L-imgħallqin ħallewhom imdendlin mal-Forka l-jum kollu, bħalma hekk kienet id-drawwa ta' dak iż-żmien, bl-għases magħhom, waqt li l-Griegi l-oħra reġgħu ħadrhom lejn il-Ħabs tal-Kistlanija.

Fil-għodwa tat-tgħalliq, il-Gran Mastru Despuig ta ordni li ssir l-Espożizzjoni fil-Knisja tal-Vittorja u biex il-ħin kollu jqaddsu għal ruħhom. Taw ukoll 100 skud għall-quddies f'Ta' Ġie-

(7) Fi tfulitna lħaqna nies li jiftakru tajjeb kif kien isir it-tgħalliq fix-Xagħra tal-Furjana li semmejna. Għal din il-biċċa, il-misserijiet u l-ommijiet jieħdu 'l uliedhom magħhom. Waqt it-tgħalliq jagħtuhom daqqa ta' ħarta, biex it-tfal jibqgħu jiftakru sewwa f'dak li raw isir mill-Ħaqq, u b'hekk inisslu dak il-biża' fihom. Għalkemm it-tgħalliq ta' dari, bħalma fissirna, kien ta' ħasra u biki bil-bosta aktar minn ta' kif isir il-lum, b'danakollu jingħad li, waqt ix-xena ta' qsim il-qalb kollha li semmejna, kont tisma' l-għajat ta' min jbigħ l-ilma frisk, il-pastizzi u l-qassatat, bħallikieku xi festa!

żu. Din ta' l-Espożizzjoni kienet l-ewwel darba li saret għall-imgħallqin.

Fl-4 ta' wara nofs in-nhar, hekk kif spiċċa l-Vespri minn San Ġwann, telqet minn hawn proċessjoni bis-Salib u b'żewġ anterni, magħmula minn ħafna qassisin tal-Knisja li semmejna u minn Kavalieri, kollha lebsin b'konfratija sewda bix-xbieha fiha ta' San Ġwann qtigħ ir-Ras. Għalaq il-proċessjoni l-Kappillan tal-Vittorja, bl-istola sewda.

Dawn baqgħu sejrin lejn ix-Xagħra tal-Furjana, fejn kien hemm imħejjija tliet kataletti. Meta waslu, żewġ qassisin telgħu fuq is-slielem, ħallew lill-mejtin minn mal-Forka u telquhom f'idejn sħabhom il-Fratelli l-oħra. Dawn laqgħuhom ġewwa l-ixkejjer, kull wieħed għalih, bil ħbula, tavletti u l-ħwejjeġ tagħhom. Qegħduhom ġewwa l-kataletti, ikantaw il-"Miserere", biex imorru jordmuhom.

Meta waslu, waqfu, u l-Fratelli, flimkien man-nies, kantaw l-Uffizzju tal-Mejtin. Wara ngħad ir-Rużarju għal ruħhom.

Hekk kif spiċċa t-talb, is-Sotto Bojja silet sikkina kbira, ħarġilhom rashom mix-xkora u, bħallikieku għandu xi serduk f'idejh, ħasadhielhom barra lit-tlieta, biex, bħalma tgħid is-sentenza, jiġu mqiegħda fuq is-Sur ta' Sant'Anġlu, in-naħa tal-Gardiola, f'post minn fejn jidhru l-aktar, għall-biża' tal-poplu. U hekk radmu l-iġsma tagħhom bla rjus.

Iżda, lil dawn it-tliet imgħallqin, ma setgħux jagħmlulhom kif semmejna f'dak il-ħin, billi l-Ħaqq ma kien fadallu ebda jedd aktar fuqhom, ladarba dawn laħqu waqgħu f'idejn il-Knisja. U l-Kappillan tal-Vittorja ma kellux iħalli jsir il-qtigħ ta' rjushom. Fuq hekk, inħatru l-Kummissarji, biex jaraw x'kien hemm mhux sewwa f'dil-biċċa.

Fl-istess jum li tneħħew l-ewwel tliet Griegi, għall-ħabta tat-tlieta u nofs ta' wara nofs in-nhar, il-Pirjol Rull mar il-Ħabs tal-Kistlanija, seijaħ tliet Griegi oħra u ħadhom miegħu fil-Kappella. Il-Konfessuri tagħhom, l-istess ta' qabel.

Ir-ribelli kienu dawn: Alexi Rastobòlo, ta' 28 sena; Ġanni Annettu Paxino, ta' 25 sena; u Nikolò Buro, ta' 22 sena. It-tlieta minn Xiakki.

L-imsemmija Griegi, ħaduhom għat-tgħalliq fil-għodwa tad-19 ta' Ottubru bl-istess proċedura bħal sħabhom l-oħra. Biss lil dawn għaddewhom id-dawra tal-Belt tas-soltu. Terġa', din

id-darba, lit-tliet kapijiet ewlenin, ma ħaduhomx biex jaraw it-tgħalliq ta' dawn.

Fil-Vittorja reġa' kien hemm l-Espożizzjoni bi flus il-Gran Mastru, kif ukoll il-quddies għal ruħhom. Il-Gran Viskont, Annettu Anastasi, kull darba jkun fuq iż-żiemel, biex jagħti s-sinjal għat-tgħalliq. Ukoll Patri Rizzi għamel il-priedka tiegħu bħal qabel.

Meta saru l-4 ta' wara nofs in-nhar, waqt li t-tliet imgħallqin tniżżlu mill-Forka, is-Sotto Bojja qatgħelhom rashom fuq il-post, qabel ma l-Ħaqq telaqhom f'idejn ir-Rożarjanti u l-l-Kappillan tal-Vittorja.

It-tliet irjus tqiegħdu fuq is-sur tal-Forti Manoel, in-naħa li tħares lejn Marsamxett.

L-għada, 20 ta' Ottubru, fis-sagħtejn u nofs ta' wara nofs in-nhar, tqiegħdu tlieta oħra fil-Kappella. Il-Konfessuri, l-istess.

Ir-ribelli kienu dawn: Dimitri Iterdopolo, ta' 28 sena, minn Ċaflanija l-Kbira; Ġanni bin Stajgol, ta' 17-il sena, mill-Bulgarja, ta' razza Skjavun; u Panajotti di Filastro, imlaqqam l-"Ingliż", ta' 23 sena, minn Zanti.

Għalkemm fost dawn li semmejna kien hemm wieħed ta' 17-il sena (Stajgol), l-Imħallfin qatgħuhielu għall-mewt xorta waħda bħall-oħrajn. U l-Gran Mastru Despuig, fil-21 ta' Ottubru, ordna li jiġi mneħħi wkoll ma' sħabu.

Għalquhom fit-22 ta' Ottubru. Kollox sar bħal f'ta qabel. Rashom twaħħlu ma' ġenb ta' sħabhom.

Fit-23 ta' Ottubru, fis-7 ta' fil-għodu, taw il-prattika lit-Tork li ġie ikkundannat għall-mewt, jismu Mustafà bin Bachi, imsejjaħ l-"Aga", ta' 70 sena, minn Atana. Maqbud irsir mill-maqtul Kaptan Ġanninu Luvero.

Billi r-ribelli lil dan wegħduh il-ħelsien mill-jasar, ħa sehem fl-irvell u qatel lil xi wħud mill-fizzjali ta' l-ekwipaġġ.

Mustafà ġie meħud minn Lazzarett għall-Kristlanija, flimkien ma' żewġt itfal. Teodor d'Agna, Grieg, u Uscejn bin Imħammed, Tork, li għenu wkoll lir-ribelli u qagħdu għassa waqt l-irvell. Jingħad li Teodor kien bin Scaglia, il-kap tax-xewwiexa.

Fit-3 ta' wara nofs in-nhar ta' l-imsemmi jum, tqiegħdu Kappella, l-aħħar tliet Griegi Furbani, li kienu miżmuma bħala l-kapijiet ta' kull ma sar. Ġanni Scaglia, ta' 25 sena, minn Korfù, li laħaq kap tar-ribelli kollha wara l-qtil tal-Kaptan Ruvero; Guzman bin Steglis, ta' 35 sena, minn Ċaflanija, bħala Lo-

gutenent ta' Scaglia; u Teodor bin Wenzu, ta' 26 sena, minn Salonika.

L-imsemmija ribelli, qabel igħallquhom, kellhom jaqtgħulhom idhom il-leminija, u, wara mewthom, barra l-qtigħ ta' rashom, ġisimhom jinqasam f'erba' bċejjeċ, biex dawn jitwaħħlu wkoll fuq is-swar fejn l-oħrajn ta' sħabhom (8).

Għal-l-qtigħ ta' l-idejn, fejn il-Foss tal-Maniġġ, twaqqaf palk, biex kull wieħed mill-ikkundannati jitla' fuqu, u hemm, skond is-sentenza li tathom il-Qorti tagħna, tinqatagħlu idu.

Fl-24 ta' Ottubru, għall-ħabta tad-9 ta' fil-għodu, Ġanni Guzman u Teodor ittieħdu għat-tgħalliq, kif is-soltu. Iżda, malli waslu fejn il-Maniġġ, il-Gran Viskont, Nettu Anastasi,

(8) Id-drawwa tal-qtugħ ta' xi biċċa mill-ġisem ta' l-imgħallqin, baqgħet titwettaq għal xi snin taħt l-Ingliżi wkoll. Taħt dawn insibu, li darbtejn biss saret din il-biċċa tal-qtugħ. Fl-1807, qatgħu ras Ġużè Camilleri, imlaqqam "Pajlić". Dan kien Għawdxi, iżda joqgħod Malta. "Pajlić", flimkien ma' tlieta oħra, daħlu fid-dar ta' Dun Alwiġ Decelis, in-Naxxar, ftit 'l isfel mill-Knisja tal-Kunċizzjoni, in-naħa tas-Sħajtar. Meta Dun Alwiġ, li kellu 75 sena, ra n-nies fuqu, ħa qatgħa u baqa' mejjet. L-oħrajn serqu kull ma sabu jgħodd għalihom; iżda wara xi żmien inkixfu. Tnejn minnhom tgħallqu u t-tnejn l-oħra weħlu għomorhom il-ħabs. Ras "Pajlić" tqiegħdet fuq kolonna, fit-telgħa tan-Naxxar, qrib fejn sar id-delitt.

Il-biċċa l-oħra ġrat fl-1825, meta Ġużè Grech ġie mixli li qatel lil ħuh Pietru fit-telgħa tan-Naxxar. Wara t-tgħalliq ta' Ġużè, qatgħulu idu l-leminija u qegħduha fuq kolonna fejn sar id-delitt. Dan l-imsejken ta' Ġużè ħa l-mewt bla ħtija, għax mhux hu kien li qatel lil ħuh, iżda ħaddieħor, li meta ġie biex imut, stqarr, quddiem ix-xiehda, li hu Pietru Grech qatlu hu.

Ma' dawn li semmejna, nistgħu nżidu każ ieħor li ġara fl-1820, għalkemm, f'din il-biċċa, ma sar l-ebda qtugħ mill-ġisem, billi dan tqiegħed sħiħ. Irridu ngħidu għal dawk il-Furbani Ingliżi, li, fis-sena li semmejna, bil-bastiment tagħhom, jismu "William", ħabtu għal ieħor, Ingliż ukoll, jismu "Helen". Serqulu l-merkanzija li kellu, sakkru l-ekwipaġġ t'isfel u sammru l-bokkaport, waqt li taqqbu l-bastiment biex jegħreq. Il-Furbani Ingliżi ġew Malta, biegħu hawn il-merkanzija kollha li serqu, u telqu. Iżda l-ekwipaġġ tal-"Helen", wara ħafna taħbit, irnexxielhom jiftħu l-bokkaport. Ġew Malta huma wkoll, fejn għarrfu b'kull ma ġralhom. Għalhekk ħarġu malajr xi bċejjeċ tal-gwerra, biex ifittxu u jilħqu lil "William". Sabuh, ġibuh lejn Malta u n-nies tiegħu għaddew ġuri. Sitt Ingliżi ġew ikkundannati għall-mewt. Għallquhom fuq il-bastiment tagħhom stess, kif kien sorġut f'nofs il-Port il-Kbir. Wara mewthom, iżżiftawhom, qegħduhom fil-gaġeġ u dendluhom ma' sitt arbli fuq il-blat għoli ta' taħt is-swar tar-Rikażli, biex jarawhom il-bastimenti li jkunu għaddejjin minn hemm, iew waqt li huma u deħlin fil-Port. Fl-aħħar dawn spiċċaw biex ma dehrux aktar, fi grigalata kbira, billi l-baħar ġarrhom miegħu.

tahom lahbar li l-Gran Mastru ħafrilhom il-qtigħ ta' idhom. Għalhekk baqgħu sejrin bihom lejn il-Forka.

Billi Ġanni Scaglia kien jaf bit-Taljan, dar bih u sabbru l-Patri Giżwita Rosignoli. Dan, wara t-tgħaliq, għamel ukoll priedka sabiħa ħafna.

Dawn ix-xewwiexa Griegi ma nafux jekk kinux insara mill-ewwel, inkella minn Xiżmtiċi daħlux fir-Reliġjon tagħna wara li tqegħdu Kappella. Biss nistgħu ngħidu, li kollha mietu ta' nsara bħalna.

Iż-żewġt itlal li semmejna — Teodor u Uscejn — ġew meħuda fejn il-Forka, ħalli jaraw it-tgħaliq tat-tliet kapijiet tax-xewwiexa, biex jitfgħu biża' fuqhom. Barra minn hekk, ikkundannawhom għall-foss. Dan ifisser li kellhom jaħdmu fix-xogħlijiet tal-Gvern, l-aktar fit-tħaffir tal-fossijiet (9).

Fl-4 ta' wara nofs in-nhar, lil Ġanni, Guzman u Teodor, barra li qatgħulhom rashom, kull wieħed qasmulu wkoll ġismu f'erba' bċejjeċ, biex iwaħħlu kollox fuq is-swar, maġenb ta' l-oħrajn sħabhom.

X'kienu jagħmlulhom lil dawn l-iġsma, biex iżommu u ma jeħux, ma sibniex. Biss nistgħu naħsbu, li x'aktarx li jiżżiftawhom, billi jitfgħulhom fi nħasa biż-żift jagħli.

Il-ġbir kollu li sar għall-imgħallqin Griegi, laħaq mal-200 skut. Jingħad li l-Gran Pirjol Ruli ta 50 skut għall-quddies fil-Kappuċċini, 50 fil-Knisja ta' l-Erwieħ u 50 il-Giżwiti.

Fl-24 ta' Ottubru, fit-3 ta' wara nofs in-nhar, tqiegħed Kappella l-irsir Tork. Dan ma kienx jaf jitkellem għajr b'ilsienu biss. Jingħad li dan wiegħed li jagħti 1000 pjastra għall-bini tal-Knisja ta' San Publju tal-Furjana, u jibqa' hawn bħala rsir. kemm-il darba jaħtrulu l-mewt. Iżda l-Gran Mastru ma riedx.

---

(9) Duminku Rodriguez, bħala wieħed mis-sidien tal-bastiment li, fl-1739, intrama għall-kors taħt il-Kaptan Ġanninu Ruvero, għamel petizzjoni lill-Gran Mastru. Fiha qallu, li billi fl-irvell li sar fuq il-bastiment imsemmi ħadu sehem fih xi rsiera Torok, dawn weħlu xi ħabs. Iżda billi dawn kienu maqbuda minnu, talbu li jeħlishom mill-piena li tathom il-Qorti u jagħtihomlu lura. Il-Gran Mastru ma riedx. Wara reġa' għamel petizzjoni oħra, fejn talbu biex jaħfer il-bqija tal-ħabs li kien fadallu jagħmel it-tifel irsir Tork, Uscejn bin Imħammed, minn Rodi. U l-Gran Mastru, fl-24 ta' Jannar 1743, tah il-grazzja li talab. Ma għandniex xi ngħidu, Rodriguez dan għamlu, mhux għax ġietu xi ħniena minnhom, imma sabiex jiksibhom mill-ġdid taħt idejh, jew jinqeda bihom għall-qdif, inkella biex ibigħhom, u b'hekk idaħħal kemxa flus sewwa tagħhom.

Bħala Konfessuri tawh il-Patrijiet Lanfranco, Rosignoli u Dun Ġwann. Iżda, Mustafà ma riedx jitgħammed. Fuq hekk, meta, fis-26 ta' Ottubru, ħaduh għat-tgħalliq, ir-Rożarjanti ma ħadux sehem.

Meta waslu bih fejn il-Forka, u waqt li kien fuq it-tarġiet tagħha, imħejji u kollox biex ineħħuh, il-Gran Viskont Anastasi ħabbarlu li l-Gran Mastru tah il-maħfra tal-mewt; iżda jibqa' għal għomru jaqdef fuq ix-xwieni. Imbagħad, wara li bewsuh il-Forka, reġgħu ħaduh lejn il-ħabs (10).

Issa, wara li spiċċajna mit-tagħrif li kellna nagħtu, dwar it-tixwixa li xi Griegi u rsiera Torok għamlu fuq bastiment kursal bil-bandiera ta' l-Ordni u xi ħlas messhom ta' egħmilhom, ngħaddu biex ngħidu minn liema toroq jgħaddu bl-ikkundannati għall-mewt u fejn kienu jordmuhom.

Fi Triq San Ġwann, fin-niżla tal-Ganċ, in-naħa ta' fejn il-lum hemm l-Uffiċċju tal-Gass, dari kien hemm bieb li jagħti għall-Ħabs tal-Kistlanija, dejjem magħluq bil-ġebel u mkaħħal. Kien jinfetaħ biss kull meta jkun hemm xi ħadd ikkundannat għall-mewt, biex joħorġuh minnu. Wara jerġa' jiġi mbarrat mill-ġdid.

L-ikkundannat igħadduh mill-bieb li semmejna, iniżżluh għal Triq San Pawl, jibqgħu sejrin sa fejn il-"Piazza dei Viveri" (kif hekk kien imsejjaħ is-Suq dari), iduru magħha, billi jgħaddu minn Triq Feliċ għal Triq Merkanti u jiġbdu għall-Kistlanija (il-lum is-Sanità). Ma'li jaslu hawn, jilwu għal quddiem San Ġwann. Imbagħad minn Triq Ir-Rjali jibqgħu ħerġin għall-Furjana.

Minn Putirjal sa biswit il-Mall kien hemm triq bejn is-swar u t-trunċieri, li minnha jgħaddu l-bhejjem. Ftit 'l hemm mill-Foss tal-Maniġġ u qabel ma taqbad il-Mall, kien hemm mina bi kwadru tal-Madonna tad-Duluri (11). Hawn iwaqqfu l-ikkundannat, biex igħid Salve Regina quddiem ix-xbieha tal Madonna.

(10) Fit-22 ta' Lulju 1744, Imħammed kellu l-grazzja tal-ħelsien, billi s'aktarx ma kienx tajjeb iżjed għax-xogħol, billi kellu mal-75 sena. Għax l-irsiera, meta jixjeħu u ma jibqgħux jiflħu aktar, biex jeħilsu minnefqa ta' l-ikel tagħhom, kienu jbewġuhom lejn pajjiżhom.

(16) Il-Mina tneħħiet ħabta ta' dwar mitt sena ilu, meta twessa' wkoll il-Bieb ta' Putirjal. Il-Madonna tqiegħdet ġol-ħajt, mal-lemin, int u ħiereġ mill-Belt għall-Furjana, fejn aħna għadna nsibuha sewwa hemm. Tneħħiet għal kollox, meta twittew is-swar u t-trunċieri, biex saret dik il-wisgħa ta' triq li naraw il-lum.

Wara jibqgħu sejrin. Meta jaslu quddiem il-Mall, jilwu max-xellug, jaqbdu x-Xagħra u jiġbdu għal fuq l-għolja tagħha, li kienet taħbat sewwa sew qrib ta' fejn il-lum hemm il-Monument tal-Gwerra.

L-ikkundannati jkunu lebsin kunfratija bajda, twila sa saqajhom, idejhom marbuta fuq sidirhom, bħal meta wieħed jitlob, u bil-ħabel imdawwar ma' għonqhom — b'dak l-istess ħabel li wara jgħallquhom bih — miżmum mit-tarf tiegħu mill-Bojja, li jimxi warajh.

Bħalma wrejna, l-ikkundannat għall-mewt, b'dak it-tidwir kollu li dari jġagħluh jagħmel mat-triqat li semmejna, qabel ma jiġi biex jilħaq il-post tat-tmiem tiegħu, ikollu jqatta' nofs siegħa f'passjoni mill-eħrex. Terġa', dan donnu anqas ma kien biżżejjed. Għax iż-żarżir tat-Trumbetta f'kull kantuniera, jissokta jżidlu fit-tbatija, billi dak id-daqq tagħha jħossu bħala stallettati oħra li jinfdulu 'l qalbu. F'kelma waħda, dana l-imsejken, sakemm iwassluh għat-tgħalliq, ma nafux x'ruħ trid tibqa' fih. Għalhekk, nistgħu naħsbu li ħafna minnhom jaslu aktar mejtin milli ħajjin. B'danakollu, xi wħud, li jkunu ta' spirtu qawwi, ġie li waslu biex igħidu wkoll xi kelmtejn ta' twiddiba lill-poplu, qabel ma jneħħuhom.

Dil-biċċa tat-Trumbetta tfakkarna fil-proċessjoni tal-Ġimgħa l-Kbira, f'dawk il-'bugles' li fi żmienna naraw quddiem Kristu mgħobbi bis-salib. Bid-daqq ta' dawn, mela, għadhom iridu jfakkruna, kif kienu jxandru mat-triqat, sa mill-qedem, lil dawk li jiġu ikkundannati għall-mewt, bħalma hekk ukoll kien il-maħbub tagħna Sidna Ġesù Kristu.

L-aħħar li ndaqqet it-Trumbetta, kien quddiem Ġulju Frendo, min-Naxxar, li ħaduh, biex neħħewh, fl-14 ta' Diċembru 1835. Inqatgħet, għaliex ma sabu lil ħadd aktar li ried jidħol fil-Pulizija, bl-isem ta' Sotto Bojja.

Bit-Trumbetta kienu jinqdew meta dari jiffrustaw fit-toroq lil xi wħud, ikkundannati għalhekk. Lil dawn jorbtuhom fuq il-ħmir, li jikru għal dil-biċċa, mis-sjuqa mill-Isbirri. F'xi bnadi jieqfu, waqt li jibda d-daqq tat-Trumbetta, biex jinġabru n-nies, ħalli jaraw lil dawn l-imsejkna jaqilgħu bil-frosta fuq daharhom mill-Bojja.

Kienu wkoll jinqdew biha, biex, fl-erbat ibliet u l-Furjana, ixandru l-Liġijiet li joħroġ il-Gvern. Għal dil-ħaġa, kien hemm magħżula xi nħawi f'dawn il-postijiet li semmejna, biex fihom

jiġi mgħarraf dejjem dak li jrid il-Gvern. Hawn, l-Isbirr jibda jdoqq it-Trumbetta, biex isejjaħ in-nies. Malli dawn jinġabru f'għadd mhux ħażin, l-Attwarju Kriminali (bħal Reġistratur tal-Qorti tal-lum) jibda jaqra l-Bandu li ħareġ. Wara, minn banda jmorru f'oħra, fejn isir l-istess, sakemm idúruhom kollha.

Mill-Imdina, ir-Rabat u fl-irħula l-oħra, flok bit-Trumbetta, kienu jiġbru n-nies bid-daqq tat-Tanbur.

Issa, wara li tajna tagħrif dwar x'kienet taqdi t-Trumbetta tal-Pulizija, ngħaddu biex immorru naraw fejn kienu jordmu l-imgħallqin.

Naħsbu li ħafna ntebħu li kull meta semmejna lil dawn l-imsejkna, dejjem inqdejna bil-kelma "jordmu" flok "jidfnu". Imxejna hekk, għax deħrilna li kif kienu dari jagħmlu magħhom, aktar tixraq u toqgħod l-ewwel waħda, milli l-oħra.

Bħalma konna għedna, wara jum imdendlin mal-Forka, iniżżluhom għall-ħabta ta' l-erbgħa. Imbagħad, minn hemm, jiġbdu u jibqgħu sejrin bihom lejn Triq Tmienja ta' Settembru. Malli jaslu fejn iċ-Ċimiterju ta' l-Ingliżi, li għadhom kemm radmu, jintilgħu dik ix-xagħra ta' biswitu (il-lum magħluqa b'ħajt), u jniżżlu dawn il-mejtin, li jkunu magħluqa fl-ixkora flimkien mal-ħbula u t-tavletta li tgħallqu bihom, f'ħofra kbira li ssir għalhekk, waqt li fuqhom jitfgħu t-trab sakemm jgħattuhom. Meta din timtela bil-mejtin, jagħmlu oħra ma' ġenbha. Biss, qabel ma titħaffer, jintalab il-permess lill-Gvern mill-Fratellanza tar-Rożarjanti.

Fuq l-għolja li semmejna dari kienu jgħallqu wkoll. Dinnaħa jgħidulha l-"Forka tat-Triponti". Kif insibu fil-"Malta Illustrata" ta' Abela u Ciantar, ħadet dan l-isem — Triponti — minħabba dawk it-tliet ħarġiet fil-baħar li sfaw magħmula bil-ġebel li ntefa' hemm, huma u qed jibnu l-Belt Valletta.

Madankollu, jidher ukoll li kienu jgħallqu hemm, billi l-baħar bin-naħa ta' qribha, għadu msejjaħ sal-lum: "Taħt il-Forka".

L-aħħar li radmu, fl-għolja li semmejna, lil Wenzu Attard u Mikiel Curmi, li tneħħew fit-22 ta' Frar 1826. Imbagħad, lill-imgħallqin bdew jidfnuhom fiċ-Ċimiterju tal-Blata l-Bajda. L-ewwel ma messhom difna sewwa u suret l-insara, kienu Xmun Grech u Indrì Farrugia, li tneħħew fit-3 ta' Jannar, 1829. Wara, mill-1862, bdew jidfnuhom fiċ-Ċimiterju ta' Ħal Tarxien. Iżda,

mill-1876, ħadt d-drawwa li jidfnuhom fiċ-Ċimiterju tal-Ħabs ta' Kordin stess.

Minn dan li għedna naraw, kemm jitbiddlu d-drawwiet ma' tul il-milja taż-żmenijiet. Għax, jekk fl-imgħoddi lil dawn l-imsejkna kienu jorbtuhom fi xkora u jordmuhom f'xagħra, bħall-annimali, fejn anqas biss ma jagħmlu l-iċken sinjal biex juri li hemm, taħt dak it-trab u l-ġebel, jinsabu nies li huma nsara bħalna, il-lum, barra milli jitqiegħdu f'tebut, fejn jindifnu hu midfun b'kura u b'karità nisranija mill-akbar. Mhux biss, terġa' dan l-aħħar, bi ħsieb mill-aktar ħanin, sa isimhom ġie mnaqqax fuq qabarhom, biex meta wieħed imur iżurhom, jista' jitlob fuq min irid hu. Għalhekk sewwa jgħid il-qawl: "Id-dinja titbiddel u magħha jitbiddlu n-nies ukoll".